

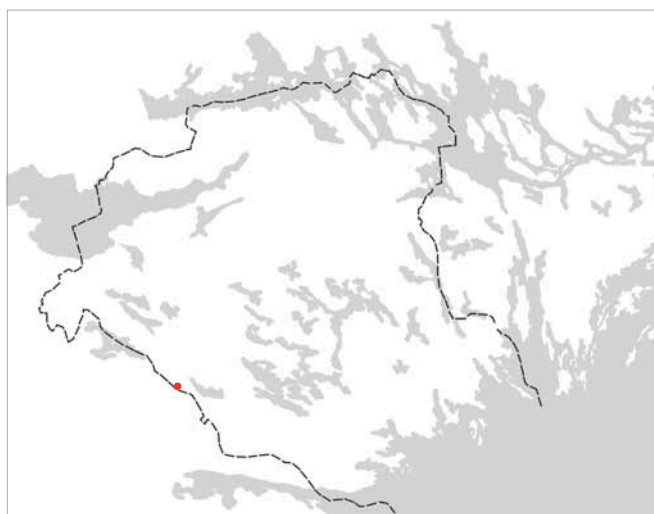
Särskild utredning

Väg 55

E-län - Ändebol

Stora Malms socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län

Lars Norberg

Särskild utredning

Väg 55

E-län - Ändebol

Stora Malms socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län

Lars Norberg

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2005

© 2005 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@kuf.dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg
Omslagsbild: Södermanlands län. Utredningsområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den Digitala fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 97.0350.
Strandlinjekarta beräknad med en numerisk modell utvecklad vid SGU.
Sveriges Geologiska Undersökning (SGU). Medgivande: Dnr 30-1495/2003.

Nyköping 2005

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Syfte och metod 5

Syfte
Metod

Landskap 5

Natur
Kultur

Beskrivning av den särskilda utredningen 6

Referenser 6

Administrativa uppgifter 8

Bilagor 10

Bilaga 1. Schakttabell.

Bilaga 2. Fyndregister.

Bilaga 3. Utdrag ur Digitala fastighetskartan (GSD) med uttag ur FMIS för Stora Malms socken. Utredningsområdet, objekt och registrerade fornlämningar är markerade. Preliminära begränsningar för påträffade boplatser markerade med blått. Skala 1:5000.

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under perioderna 040813-040817 och 040922-040923 utfört en särskild utredning. Vägverket Region Mälardalen studerar möjligheterna att bygga om och bredda riksväg 55. Arbetet innebär att anlägga mötesfri, så kallad 2+1-väg, och att bygga om befintliga utfartsvägar. Planen är att ombyggnationen ska utföras som breddning av befintlig väg.

Området för den särskilda utredningen var beläget mellan länsgränsen mot Östergötland till avfarten mot Åndebol i Stora Malms socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län (Figur 1 & 2).

Utredningsområdet var cirka 1,7 kilometer långt och utgjordes av en 20-25 meter bred korridor på ömse sidor om dagens väg. Vid Västeråsens gård var bredden på området något större och uppgick till cirka 30-45 meter på vardera sidan om vägen (Bilaga 3).

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 11§, Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (1st dnr. 431-1364-2004). Kostnadsansvarig var Vägverket Region Mälardalen. Projektledare samt fält- och rapportansvarig var arkeolog Lars Norberg, Sörmlands museum. Vid fältarbetet deltog även arkeologerna Patrik Gustafsson och Ingeborg Svensson.

Syfte och metod

Syfte

Syftet med den särskilda utredningen var att fastställa om det förekom ytterligare fornlämningar inom det anvisade utredningsområdet. Den särskilda utredningen skall även bilda ett tillfredsställande underlag för länsstyrelsens vidare handläggning i ärendet.

Metod

Den särskilda utredningen var uppdelad i två steg. I utredningens *etapp 1* utfördes en genomgång av Fornminnesregistret (FMIS/FMR) med tillhörande ekonomisk karta och den topografiska kartan. Ytterligare kartmaterial har utgjorts av den Digitala fastighetskartan (GSD), Jordartskartan (SGU) och Häradskartan (okänt år). I samband med kartstudien upprättades även paleogeografiska kartor i syfte att studera strandlinjeförskjutningen i området. Uppgifter om lösfynd har studerats i Översiktsdatabasen, SHM. Genomgången av arkiv- och kartmaterialet gjordes för att få en uppfattning om förutsättningarna för förhistorisk och historisk bebyggelse samt för att påvisa indikationer på fornlämningar inom området. Därefter utfördes en inventering av det aktuella utredningsom-

rådet. Under inventeringen konstaterades lämpliga lägen för eventuella förhistoriska boplots- och/eller aktivitetsytor.

Etapp 2. Inom de potentiella boplots- och aktivitetsytorna öppnades sökschakt med traktorgrävare. Sammanlagt grävdes 12 stycken sökschakt. Schakten var cirka 6–21 meter långa, cirka 1,5 meter breda och grävdes ned till orörd marknivå. Därefter grävdes ett antal provstick med spade. Provsticken genomfördes företrädesvis i befintliga markskador och vägsränor. Syftet med sökschakten och provsticken var att spåra ovan mark ej synliga fornlämningar i form av fynd och/eller anläggningar.

Samtliga sökschakt och områden med provstick mättes in manuellt med hjälp av måttband och kompass. Skålet till att inmätningen utfördes manuellt var att de genom vägverket erhållna mätpunkterna ej kunde identifieras, varför digital inmätning ej var möjlig att genomföra. Därefter upprättades beskrivningar i text tillika ritningar. Ett representativt urval av ytor och schakt med mera fotodokumenterades med digitalkamera.

Landskap

Natur

Området för den särskilda utredningen är beläget i de höglänta skogsbygder som avgränsar de sörmländska odlingsbygderna från Östgötaslätten. Ur naturgeografisk synvinkel utgör området en del av den förkastning som löper i östvästlig riktning från Tylöskog i väster och Kolmården i öster.

Det som framför allt utmärker topografin inom utredningsområdet är den närmast nordsydligt orienterade Västeråsen, på vilken för övrigt den nuvarande riksvägen delvis löper. Jordmånen inom arbetsområdet består till stora delar av isälvsmaterial och sand. Vissa partier strax söder om Västeråsens gård utgörs av morän. Väster om gården återfinns också partier med glacial- och postglacial lera. I den norra delen, strax söder om utredningsområdets nordgräns, återfinns en mindre mosse. Två tredjedelar av området utgörs av kuperad skogsmark och den återstående tredjedelen består av flackare åker-/hagmark. Dessa återfinns framför-allt i anslutning till Björkdalen och Västeråsens gård. Nivåerna inom utredningsområdet varierar mellan cirka 45-70 meter över havet.

Kultur

Eftersom stora delar av utredningsområdet utgörs av isälvsmaterial och ligger på nivåer kring 45-70 meter över havet ansågs det finnas goda förutsättningar att påträffa fornlämningar från bland annat mesolitikum. Vidare antogs medeltida och historiska lämningar, såsom kolbottnar och husgrunder etc, kunna före-

komma inom utredningsområdet. Inga arkeologiska detaljarbeten har tidigare utförts inom eller i närheten av den aktuella ytan för Södermanlands del. Enligt FMIS finns sedan tidigare tre stycken registrerade lämningar, varav en har status som fast fornlämning. De utgörs av ett gränsmärke (Stora Malm 1:1, RAÄ1), en milstolpe (Stora Malm 2:1, RAÄ2) och en befintlig byggnad i form av ett magasin (Stora Malm 3:1, RAÄ3), troligen från 1800-talets början (FMIS/FMR). Vid en översiktlig genomgång av befintliga register kunde inte några registrerade lösfynd konstateras inom utredningsområdet.

Beskrivning av den särskilda utredningen

Vid inventeringen påträffades sammanlagt fem objekt av varierande karaktär och ålder. Tre av objekten utgjordes av möjliga boplots- och/eller aktivitetsytor (objekt 1, 2 & 3) och två objekt utgjordes av röjningsrösen (objekt 4) respektive en äldre vägbank (objekt 5). Efter avslutat grävarbete lades schakten igen, varvid ytorna planades ut. Vad gäller påträffade fynd tillvarogs endast ett representativt urval för registrering (se nedan, samt bilaga 2).

Objektsbeskrivningar

Objekt 1. Boplots. Objektet är beläget i norra delen av utredningsområdet, på den västra sidan om dagens väg. Området kännetecknas av ett sandigt, skogsbeklätt mindre höjdparti. Vid provstick påträffades två kvartsavslag, ett diabasavslag samt ett yxämne i diabas (F1-3, x6525577,500 y1523154,000, se även figur 5 & bilaga 2). Därutöver påträffades en väl avgränsad svart/sotig mörkfärgning. Vid sökschaktningen inom objektet rensades anläggningen fram och undersöktes. Den utgjordes av en svart/sotig nedgrävning, cirka 0,20 meter djup, nedgrävd i brungul sandig mo (A1, härd?, x6525568,600, y1523149,900). Objektet utgör fast fornlämning. Denna ska om möjligt undvikas vid en eventuell exploatering. Om det ej är möjligt ska fornlämningen förundersökas.

Objekt 2. Boplots. Objektet är beläget cirka 200 meter norr om Västeråsens gård, på den östra sidan om vägen. Området kännetecknas av ett sandigt, skogsbeklätt höjdparti. Vid inventeringen påträffades ett lösfynd i form av en trindyxa (F4, x6525227,000, y6525227,000, se även figur 4 & bilaga 2), enstaka kvartsavslag, samt skärvig och skörbränd sten. Vid sökschaktningen påträffades ytterligare slaget stenmaterial i form av avslag och kärnor i kvarts. Objektet utgör fast fornlämning. Denna ska om möjligt undvikas vid en eventuell exploatering. Om det ej är möjligt ska fornlämningen förundersökas.

Objekt 3. Boplotsläge. Objektet bedömdes utifrån de naturtopografiska förutsättningarna som en möjlig boplots- och/eller aktivitetsyta. Vid sökschaktningen inom området framkom dock inga lämningar av arkeologiskt intresse. Ej fornlämning. Ingen åtgärd.

Objekt 4. Röjningsrösen. Objektet ligger strax söder om gården Västeråsen. Vid inventeringen iaktogs ett flertal större röjningsrösen. Odlingslämningarna var belägna i hagmarken på östra sidan om vägen. Det största odlingsröset var cirka 20 meter i diameter och cirka 4 meter högt. Ej fornlämning. Ingen åtgärd.

Objekt 5. Färdväg. Objektet utgörs av en äldre vägbank, vilken löper längs med vägens östra sida. Vägen kan ses i samband med den sedan tidigare registrerade milstenen (Stora Malm 2:1, RAÄ2). Den äldre vägsträckningen kan ses på den äldre ekonomiska kartan från 1949. Ej fornlämning. Ingen åtgärd.

Registrerade forn- och kulturlämningar

Stora Malm 1:1 (tid. RAÄ1). Gränsmärke. Objektet är tillverkat av gjutjärn. Cirka 1,6 meter högt, 1,4 meter brett och 0,2-0,3 meter tjockt. Objektet består av en krönt cylinderformad pelare i mitten och ett rektangulärt fält på vardera sidan. Mittpartiet är 0,35 meter i diameter och försett med Gustaf V:s namnchiffer samt årtalet 1935. De rektangulära fälten är 1,25 meter höga och 0,5 meter breda. Det sydvästra fältet har Östergötlands vapen överst och inskriften Östergötlands län, medan det nordöstra har Södermanlands vapen och inskriften Södermanlands län. Gustaf V:s namnchiffer och de rektangulära fälten vetter åt nordväst (FMIS). Ej fornlämning. Bör om möjligt undvikas vid en eventuell exploatering. Om det ej är möjligt bör objektet dokumenteras och flyttas i händelse av exploatering.

Stora Malm 2:1 (tid. RAÄ2). Milstolpe. Objektet är av gråsten. Cirka 0,9 meter högt, 0,25 meter brett upp- och 0,9 meter brett nedtill, samt 0,1 meter tjockt. Inskriften lyder: *1/4 MIL*. Rest i en kallmurad stensockel, 1,4-1,5 meter i sida och cirka 1 meter hög. Inskriften är anbragt på den östligt orienterade sidan. Milstolpen är flyttad cirka 10 meter åt öster (FMIS). Objektet utgör fast fornlämning. Denna ska om möjligt undvikas vid en eventuell exploatering. Om det ej är möjligt ska fornlämningen dokumenteras och flyttas i händelse av exploatering.

Referenser

Digitala fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län. *Geografiska Sverigedata (GSD)*. Lantmäteriet. Gävle.

Gröna kartan, Södermanlands län. *Geografiska Sverigedata (GSD)*. Kartförlaget, Gävle. 1996.

Figur 2. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Katrineholm 9G NV & SV med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Resultattabell

Objekt	Kategori	Källa	Status	Åtgärd
1.	Boplatsläge	Inventering, sökschakt, spadstick.	Fornlämning	Förundersökning. Undviktes.
2.	Boplatsläge	Inventering, sökschakt, spadstick.	Fornlämning	Förundersökning. Undviktes.
3.	Boplatsläge	Inventering, sökschakt.	Ej fornlämning	Ingen åtgärd
4.	Röjningsrösen	Inventering.	Ej fornlämning	Ingen åtgärd
5.	Vägbank	Inventering.	Ej fornlämning	Ingen åtgärd
Stora Malm 1:1	Gränsmärke	FMIS/FMR (tid. RAÄ1).	Ej fornlämning	Dokumenteras, flyttas. Undviktes.
Stora Malm 2:1	Milsten	FMIS/FMR (tid. RAÄ2).	Fornlämning	Dokumenteras, flyttas. Undviktes.

Jordartskartan; 9G Katrineholm SV; Serie Ae nr 29. *Sveriges geologiska undersökning (SGU)*. 1976. Stockholm.

Jordartskartan; 9G Katrineholm NV; Serie Ae nr 29. *Sveriges geologiska undersökning (SGU)*. 1976. Stockholm.

Arkiv

Lantmäteriverkets arkiv i Gävle (LMV).

Häradsekonomiska kartan. RAK Id. J112-66-21, Malm-sås, Årtal (-), Östergötlands län (del av Södermanlands län).

Äldre ekonomiska kartan. RAK Id. J133-9G4e49, Fläten 1948.

Äldre ekonomiska kartan. RAK Id. J133-9G5e49 Ändebol 1948.

RAÄ. Informationssystemet om fornminnen (FMIS). *Stora Malms socken*, Katrineholms kommun, Södermanlands län. Riksantikvarieämbetet. Datauttag 050221.

Sörmlands museums arkiv.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMR). *Stora Malms socken*, Södermanlands län.

Fd. Ekonomisk karta över Sverige, Fläten 9G4e. Skala 1:10 000. (Fornlämningsöversikten). Skala 1:10 000. Lantmäteriverket. 1979. Gävle.

Fd. Ekonomisk karta över Sverige, Ändebol 9G5e. Skala 1:10 000. (Fornlämningsöversikten). Skala 1:10 000. Lantmäteriverket. 1979. Gävle.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie:

Arkeologiska meddelanden 2005:11

Södermanlands museums dnr: KUS04 170

Länsstyrelsens dnr: 431-1364-2004

Tid för undersökningen: 040813-040817 & 040922-040923

Personal: Patrik Gustafsson, Lars Norberg och Ingeborg Svensson.

Belägenhet: Fd. Ekonomisk karta över Sverige. Fläten 9G4e, Ändebol 9G5e (Fornlämningsöversikten). Skala 1:10 000. Lantmäteriverket, 1979. Gävle.

x6583790,406 y1541483,000 (SV)

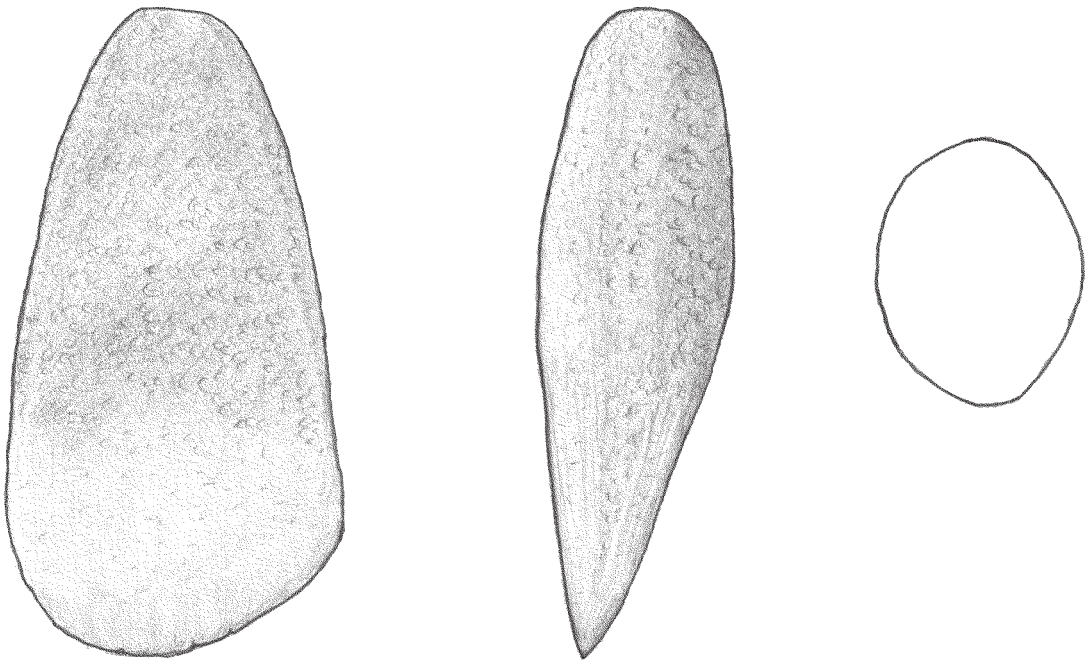
Koordinatsystem: RT90 2,5 gon V

Höjdsystem: Rikets

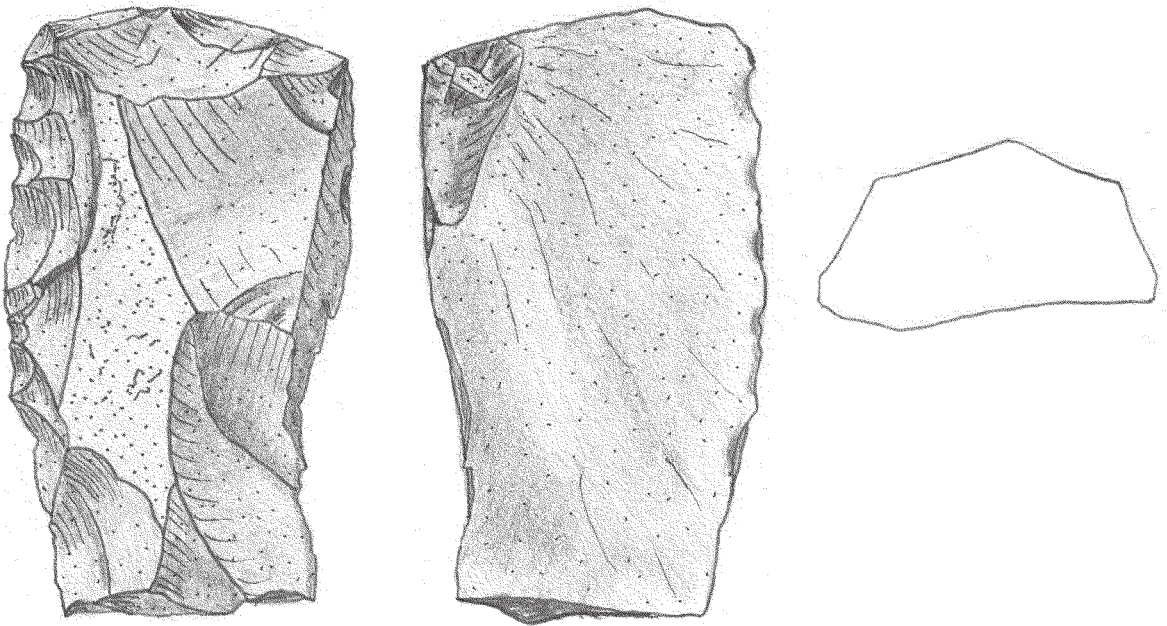
Utredningsområde: 1,7 kilometer långt, 20-25 meter bred korridor ställvis cirka 30-45 meter bred.

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums topografiska arkiv. Fynd med nr 1-4 förvaras vid Sörmlands museum i väntan på fyndfördelning.

Vy över delar av utredningsområdet mot norr. Ingeborg Svensson öppnar ett sökschakt med traktorgrävare. Till höger i bild syns delar av Västeråsens gård. Foto: Lars Norberg.

Figur 4. Trindyxa påträffad vid objekt 2 i samband med utredningen (F4). Skala 1:1. Teckning: Patrik Gustafsson.

Figur 5. Yxämne påträffat vid objekt 1 i samband med utredningen (F3). Skala 1:1. Teckning: Patrik Gustafsson.

1. Schakttabell.

Schakt	Storlek (m)	Djup (m)	Anl	Terräng/Lagerföljd
1.	8,0 x 1,5	0,2-0,3	A1	Del av mindre åssträckning beväxt med enstaka barr- och lövträd. Höjdpartiet är kapat av nuvarande väg 55 och skadat genom släntning. Ca 0,1 m torv- och humusskikt. Därunder var gul sand med fläckvisa förekomster av blekjord. I schaktets norra ände samt i kanten till slänttoppen påträffades en nedgrävning innehållande sot och kol (A1, hård?) I botten var steril sand. x6525558,031, y1523129,212.
2.	21,0 x 1,5	0,2-0,4	-	Del av åssträckning beväxt med ett glest barr- och lövträdsbestånd. Höjdpartiet är kapat av nuvarande väg 55 och skadat genom släntning. Ca 0,1 m torv- och humusskikt. Därunder var gul sand med inslag av grus. Direkt under torv- och humusskiktet påträffades bearbetat stenmaterial i form av fem stycken kvartsavslag. I botten var steril sand. x6525112,910, y1523003,869.
3.	9,0 x 1,5	0,2	-	Del av åssträckning beväxt med ett glest barr- och lövträdsbestånd. Höjdpartiet är kapat av nuvarande väg 55 och skadat genom släntning. Ca 0,1 m torv och humusskikt. Därunder var gul sand med inslag av grus och morän. I botten var steril sand med inslag av morän. x6525039,832, y1522977,927.
4.	19,0 x 1,5	0,3	-	Åkermark. Ca 0,25 meter djup ploggång/matjord. Därunder var gul till ljusgul moig sand. I botten var steril moig sand. x6524970,168, y1522947,441.
5.	7,0 x 1,5	0,5	-	Åkermark. Ca 0,25 meter djup ploggång/matjord. Därunder var gulbrun moig sand med inslag av kalkbruk och tegelkross. Enstaka 0,05-0,1 meter stora stenar. I botten var steril moig sand. x6524917,000, y1522922,496.
6.	6,0 x 1,5	0,4	-	Åkermark. Ca 0,3 meter djup ploggång/matjord. Därunder var grå silt med inslag av lera. Området var vid tidpunkten för schaktarbetet relativt vattensjukt. I botten var steril siltig lera. x6524524,989, y1522636,598.
7.	7,0 x 1,5	0,4	-	Åkermark. Ca 0,3 meter djup ploggång/matjord. Därunder var grå silt med inslag av lera. Något torrare förhållanden än vid schakt 6. I botten var steril siltig lera. x6524585,788, y1522677,566.
8.	6,0 x 1,5	0,4	-	Åkermark. Ca 0,3 meter djup ploggång/matjord. Därunder var grå silt med inslag av lera. Något torrare förhållanden än vid schakt 6. I botten var steril siltig lera. x6524646,781, y1522715,852.
9.	8,0 x 1,5	0,3	-	Åkermark. Ca 0,25 meter djup ploggång/matjord. Därunder var grå silt med inslag av lera. Något torrare förhållanden än vid schakt 6. I botten var steril siltig lera. x6524696,371, y1522749,327.
10.	8,0 x 1,5	0,3	-	Åkermark. Ca 0,25 meter djup ploggång/matjord. Därunder var grå silt med inslag av lera. Något torrare förhållanden än vid schakt 6. I botten var steril siltig lera. x6524744,056, y1522779,528.

11.	10,0 x 1,5	0,3	-	Hagmark. Ca 0,25 meter djupt torv- och humusskikt. Därunder var gul sandig silt med inslag av enstaka 0,1 meter stora stenar. I schaktets botten iakttogs enstaka större stenar/berg i dagen. I botten var steril silt. x6524895,930, y1522876,412.
12.	10,0 x 1,5	0,2	-	Hagmark. Ca 0,15 meter djupt torv- och humusskikt. Därunder är gul sandig silt. I botten var steril silt. x6524960,271, y1522906,605.

2. Fyndregister.

Fnr	Sakord	Antal	Vikt i gram	Material	Längd (mm)	Bredd (mm)	Tjocklek (mm)	Anmärkning
1	Avslag	2	7	Kvarts				Objekt1
2	Avslag	1	79	Diabas				Objekt 1
3	Yxämne	1	104	Diabas	80	45	15	Objekt 1, Huggen
4	Yxa	1	137	Grönsten	95	45	28	Objekt 2, Trindyxa

